

Violeta MORETTI

Filozofski fakultet

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Izvorni znanstveni rad
Prihvaćen za tisak 25. 5. 2023.

Iz svakodnevice autora u predmoderno doba: privatni zapisi i pisma u stihu kao izvor dodatnih saznanja o Pavlu Ritteru Vitezoviću*

UVODNO SLOVO

Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) hrvatski je ranonovovjekovni intelektualac – književnik, povjesničar i polihistor. Značajan je kao ideolog koji je za života sudjelovao u razvoju političke misli, ali i kao pisac koji je pokoljenjima iza sebe ostavio bogatu pisanu ostavštinu na latinskom i hrvatskom jeziku. Ideja da se latinske pjesničke poslanice koje su dijelom te ostavštine upotrebljavaju kao biografski izvor u rekonstrukciji njegova života nije nova – početkom 20. stoljeća povjesničar Vjekoslav Klaić poslužio se njima kao jednim od važnijih izvora prilikom sastavljanja opsežne Vitezovićeve biografije, a ta je njegova knjiga i danas temeljni izvor za poznavanje Ritterova života.¹ Niz konkretnih podataka koje je Klaić iščitao iz različitih povijesnih izvora, dokumenata i Vitezovićevih književnih djela ondje se uobličava u dramatičan narativni slijed koji završava Ritterovom bijednom smrću u Beču. Vitezović je u svoje pjesničke poslanice upisao brojna negativna materijalna iskustva, svoje neispunjene potrebe i emocionalna stanja, odraze kojih nalazimo i u Klaićevoj biografiji. Valja ipak uzeti u obzir i činjenicu da su mnoga od tih stihovanih pisama zapravo molbe i da iznošenje takvih iskustava može imati ulogu argumenata za udovoljavanje traženom (Moretti – Stepanić, 2019: 18, 34, 41). Na potrebu da se primijeni veća doza opreza pri tumačenju Vitezovićevih literarnih iskaza ukazao je i Darko Novaković, koji je u članku o

Vitezovićevu ljubavnom pjesništvu pokazao da se u tom segmentu Klaićeva rekonstrukcija temelji na neprepoznavanju žanrovskih zakonitosti i motiva rimske ljubavne elegije te time pružio snažnu osnovu za revidiranje prikaza Ritterova ljubavnog života.²

S obzirom na golem nacionalni značaj Pavla Rittera Vitezovića, na znatno veću dostupnost povijesnih izvora, na napredak historiografije te na golemu historiografsku produkciju nastalu u razdoblju nakon Klaićevih istraživanja, kao i na veću dostupnost Ritterovih djela na latinskome i hrvatskome jeziku, nastavak istraživanja njegove biografije trebao bi se postaviti kao cilj nekih skorašnjih studija. U međuvremenu, predočit ću rezultate svojih čitanja triju izvora za poznavanje Vitezovićeva života, koje povezuje činjenica da je riječ o zapisima koji sadržavaju elemente osobnoga dnevnika. To su Vitezovićeva stihovana pisma, zatim pismo tajnika za korespondenciju Ugarske dvorske kancelarije Éliása Wanyeczyja (NSK, R 3953 b) te Vitezovićeva citatna bilježnica *Varia extracta et notitiae* (NSK, R 3463). Prvi navedeni izvor monografija je naslova *Pavao Ritter Vitezović, Epistolae Metricae*, koja je objavljena 2019. godine³, a nastala je objedinjavanjem i kritičkim priređivanjem nekoliko rukopisnih zbirki pjesničkih poslanica. Iz te je monografije potom odabrano oko 150 pjesničkih poslanica, koje je prepjevala Zrinka Blažević te su na hrvatskom jeziku objavljene 2022. godine u okviru prijevodne zbirke *Pavao Ritter Vitezović, Pjesničke poslanice*.⁴ Pri odabiru materijala za prevođenje pažnja je, među ostalim, bila usmjerena upravo na mikrobiografske zapise unutar Vitezo-

* Tekst je nastao radom na projektu *Predmoderna hrvatska književnost u europskoj kulturi: kontakti i transferi* Hrvatske zaklade za znanost (šifra: IP-2020-02-5611; voditeljica dr. sc. Dolores Grmača).

¹ Riječ je o djelu Vjekoslava Klaića pod naslovom *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.)*, koje je objavila Matica hrvatska u Zagrebu 1914. godine.

² V. Novaković, 2010.

³ V. Vitezović, 2019.

⁴ V. Vitezović, 2022.

više stihova nakon što je uočen znatan potencijal za razvijanje zanimanja za Vitezovićev lik i djelo i izvan znanstvenih, konkretnije filoloških i historio-grafskih krugova. S istim se ciljem u ovome članku predstavljaju rezultati propitivanja elemenata Vitezovićeve svakodnevice. Najprije će se predstaviti analiza i zaključci vezani uz dopisivanje između Vitezovića i tajnika za korespondenciju Ugarske dvorske kancelarije Éliása Wanyeczyja, koja je objavljena u zbirci *Pavao Ritter Vitezović, Epistolae Metricae*, kao i zaključci vezani uz slučajan nalaz Wanyeczyjeva vlastoručnog pisma Ritteru (NSK, R 3953 b). Potom će se prikazati zaključci nastali uvidom u Vitezovićevu citatnu bilježnicu *Varia extracta et notitiae* (NSK, R 3463), koja izrijekom čuva dokaz Ritterovih čitanja književnih i povijesnih djela te sadržava i njegove osobne zabilješke.

1. VITEZOVIĆ, ÉLIÁS WANYECZY, SLANINA I ZELJE

Za rekonstrukciju i predočavanje konkretne osobe Pavla Rittera Vitezovića potrebno je mnogo više od poznavanja njegove književne ostavštine – filološke spoznaje valjalo bi povezati sa saznanjima o povijesnim aspektima svakodnevnoga življenja, uključujući i mikrodetalje poput kulture prehrane, kulture odijevanja, kulture stanovanja i mnogih drugih. Činjenica je da od samoga Vitezovića o tome doznajemo razmjerno malo, a i podaci koje je ugradio u svoje latinske pjesničke poslanice moraju se ovjeriti o saznanja strukâ koje se bave historijskim aspektima kulture življenja. Zanimljive su u tom pogledu poslanice u kojima tematizira hranu i piće.⁵ Uz nekoliko poslanica koje tematiziraju ispijanje vina, posebno je zanimljiv niz vezanih poslanica (VII, 23; 23a; 23b) koje vrlo živo sugeriraju što su to Vitezović i njegovi *amici* jeli, a čije stihove u nastavku prenosim u prijevodu Zrinke Blažević.⁶ Riječ je o stihovanim pismima koja su jedan drugome slali Vitezović i Éliás Wanyeczy (mađ. Vanyéczy Illés), tajnik za korespondenciju (*concipista*) Ugarske dvorske kancelarije. Razina neizravnosti kojom su te poslanice pisane sugerira blizak osobni odnos između Rittera i toga visoko pozicioniranoga državnog službenika. Obojica su poslanice datirali kronogramima:⁷ VII. 23: *Manè, In soLennltate sanCtI Leo-*

⁵ Veći dio dostupan je na hrvatskom jeziku u Vitezović, 2022.

⁶ Autorica svih prepjeva u ovome radu je Zrinka Blažević. Prepjev ove poslanice prethodno je objavljen u Vitezović, 2022. Ostali su prepjevi nastali za potrebe ovoga rada i nisu prethodno objavljivani. Latinski izvornici poslanica nalaze se u podtekstnim bilješkama. Obrojenje poslanica slijedi kritičko izdanje Vitezović, 2019.

⁷ Kronogrami su vrsta zapisa u kojima se godina kodira tako da se latinička slova koja su jednaka rimskim brojkama pišu velikim slovom, a tim se "ukrasom" Vitezović poslužio mnogo puta u drugim svojim zapisima. V. više u Stepanić 2016.

narDI, / EqVes Ritter [Ujutro na dan svetoga Leonarda / Vitez Ritter]; VII. 23a: *eXpeCtabo pro Certò aD Me* [Sigurno ću te čekati kod kuće] te VII. 23 b: *eXpeCta Me, Certè aDero* [Čekaj me, sigurno dolazim]. Sva tri kronograma daju godinu 1710. U to vrijeme Vitezović boravi u Beču, kamo je otišao napustivši Zagreb u prvoj polovici ožujka.

VII. 23. *Gospodinu Eliasu Wanyeczyju*⁸

Kako moram s tobom o nečem govoriti važnom,
Druže, na objed, daj, k sebi pozovi me ti.
Da se ne brineš odveć što ćeš prirediti za me,
Molim te, običnim skroz jelima napuni stol.
Govedine nek bude kuhane, pečenog dobro 5
Telića daj mi k tom, zelja i slanine s tim.
Škopljene pijevce i divlje ptice ne jedem rado:
Kada ti dođem na prag nemoj ih spremati. Bog!
Ujutro na blagdan sv. Leonarda,
Vitez Ritter

VII. 23a. *Odgovor Eliasa Wanyeczyja*⁹

Tvoj sam primio, Pavle, pozdrav radosna lica,
Pozdrav šaljem ti još veći neg meni si ti.
Dragi gost ćeš mi biti ako zadovolji tebe
Običan ručak što svak Bečanin stavlja na stol. 5
Stoga, dođi i uzmi brzoga poštanskog konja
Kada dvanaesti put mjedeni otkuca sat.
Sigurno ću te čekati kod kuće.
Elias Wanyeczy, vlastitom rukom.

VII. 23b. *Odgovor Pavla Rittera*¹⁰

Čekaj me, sigurno dolazim.

Nakon čitanja predloženih poslanica valja ukazati na nekoliko zanimljivih stvari. Ponajprije, tekst poslanice VII. 23. očigledno je poziv na ručak, no Vitezović nije pozvan, već sam predlaže Wanyeczyju da ga pozove k sebi, a kao razlog za to navodi potrebu za razgovorom. Nadalje, Vitezović sam predlaže objed koji bi se trebao sastojati od kuhane govedine, pečene teletine i zelja sa slaninom (5–6). Takav objed predlaže, kako navodi, zato da domaćin ne bi brinuo o tome što pripremiti – obrok bi trebao biti običan (3–4), a škopljeni pijevci i divlje ptice nisu potrebni, piše u nastavku (7). Kad je riječ o hrani, Ritter u ovim stihovima ostavlja svjedočan-

⁸ VII. 23. *Domino Eliae Vanjecio / Cùm mihi sint tecum nonnulla necessè loquenda, / Pransurus veniam sicut, Amice, jubes. / Ast, ne vel quicquam cures plus, quaeso, parari, / Quàm tua pro solito carpere mensa solet. / Esto bovilla caro bene cocta vitellaque tosta [5] / Caules cum lardo prandia grata dabis. / Gallos eunuchos non curo ferasque volucres: / Ut veniam, noli condere plura. Vale. / Manè, In soLennltate sanCtI LeonarDI, / EqVes Rlter.*

⁹ VII. 23a. *Responsum <E. Wanyeczy> / Accepi missam vultu saliente salutem, / Paulò majorem quàm mihi, Paule, dabas. / Hospes eris gratus, contentus sis modò nostrâ / Vulgari, quam fert incola quisque dape. / Ergo veni celeri committens membra veredo: [5] / Horas dum bis sex aenea nola feret. / eXpeCtabo pro Certò aD Me. / Elias Wanyeczy manu propria.*

¹⁰ VII. 23b. *Responsum <Pauli Ritter> / eXpeCta Me, Certè aDero.*

stvo o tome kakva su se jela mogla naći na trpezi jednoga službenika dvorske kancelarije u Beču (ali, u slučaju peradi i ptica, i onoga što se jelo u svečanijim prigodama, možda i na dvoru). Wanyeczyjev odgovor (VII. 23a) potvrđuje da je riječ o lokalnim namirnicama – iz njega je razvidno da se obradovao Vitezovićevu stihovanom pisamcu, da će ga rado ugostiti i pogostiti te ponuditi upravo predloženom hranom, *quam fert incola quisque dape* (1–4). Odgovor na možebitno pitanje upućuje li izbor hrane na neostoičku ravnodušnost korespondenata prema luksuznim jelima, na Vitezovićevo ukus za srednjoeuropsku kuhinju, ili se pak radi o internoj šali među dvojicom muškaraca na račun dvorske prehrane, ne mogu ponuditi.

Ovaj izvadak iz Vitezovićeve latinske stihovane korespondencije, osim kao potencijalan odgovor na pitanje što su Vitezović i njegov *amicus* namjeravali jesti u konkretnoj prigodi 1710. godine, zanimljiv je na još nekoliko načina. Jedan se od njih tiče činjenice da je riječ o pjesničkoj poslanici kojom se Ritter sam poziva na objed, a njegov je nastup očito kod korespondenta prihvaćen sa simpatijom. Možemo zamisliti da je ovomu pozivu prethodio i nekakav drugačiji vid Wanyeczyjeva poziva Ritteru da dođe u pohode kad bude imao prilike, koji se mogao odviti i usmenim putem. I doista, zavirimo li još jednom u Vitezovićeve *Epistolae metricae*, nalazimo ondje poslanicu koju je Wanyeczyju uputio 19. listopada 1710. i čiji je sadržaj isprika što ne može doći na ručak jer je već obećao svoje društvo, a Wanyeczyja potiče da objeduje s drugima te ujedno javlja da bi se s njime želio vidjeti nakon objeda. Ritterov je samopoziv moguće precizno datirati jer kronogram koji stoji u završnome dijelu glasi *Manè, In soLennItate sanCti LeonarDI*, što izravno upućuje na to da se objed na koji se poziva treba odviti na blagdan sv. Leonarda, odnosno 6. studenoga 1710. godine.

VII. 14. *Gospodinu Eliasu Wanyeczyju*¹¹

Prosti što ne može Ritter doći ručati s tobom
 Jer je drugima već prethodno zadao riječ.
 Često on naklonost tvoju koristi, ne znajući kad će
 Tebi odužiti se moć – tako ga pritišće kob.
 Ti pak sretniji budi jer Sudbina koja je jednom 5
 Kurva – mladiću pak spremno će pomoći, znaj.
 Stoga objeduj veselo s ostalim družima svojim,
 Nakon ručka ću ja, družu, u posjet ti doć.
 U Beču, 19. listopada

U tom kontekstu, ono što se u prvi mah činilo kao samopoziv razotkriva se kao najava očekivano-

ga dolaska. Ujedno valja istaknuti i da postojanje ove poslanice ne isključuje mogućnost da se unutar dvadesetak dana od Vitezovićevo otklanjanja poziva i njegove najave dolaska na blagdanski ručak odvio još kakav usmeni ili pisani dogovor za koji ne znamo. A da se je takvo što i moglo zbiti jer su Wanyeczy i Vitezović dijelili ne samo interes prema mesu, već i prema poeziji (ako mi je dopušteno parafrazirati Wanyeczyjev stih *Non ego sic carnem sicuti carmen amo*), dokazuju sljedeće dvije poslanice.

VII. 27. *Gospodinu Wanyeczyju*¹²

Budući da te veseli čitati pjesmice neke,
 Ovo na čitanje ja šaljem ti. Ostani zdrav!
 U Beču, 12. studenoga

VII. 27a. *Odgovor Eliasa Wanyeczyja*¹³

Ja sam poslana pjesme primio zahvalna srca,
 Moja će Talija njih čitat kad uhvati čas.
 Pjesme u svakom pogledu su najveća naslada moja:
 Pjesme su draže mi čak nego li jestvine, znaj!
 Pjesmom ugodit ćeš meni: ja ću ti zauzvrat
 pjesmom 5
 Nesporan poslati znak da ću te voljeti sved!
 Najpokorniji sluga
 Elias Wanyeczy

Wanyeczy ovdje zahvaljuje Ritteru za pjesmu koju je od njega primio i obećava skoro uzvratanje počasti koja mu je iskazana. Iz poslanice doznajemo da je i Wanyeczy pisao poeziju (uostalom, uspješno je pisao latinske pjesničke poslanice, baš poput Rittera). Poslanica nije datirana, ali sadržava referencu na zajednički objed (4) i nastala je kao odgovor na Ritterovu kratku poslanicu od 12. studenoga, pa je vjerojatno riječ o spominjanoj blagdanskoj gozbi. Premda *Epistolae metricae* ne sadržavaju više primjera prijateljske razmjene među dvojicom kolega, u njima nailazimo na još dva spomena Wanyeczyja kao donositelja pisanih poruka 26. studenoga 1710. (VII. 33, 1–2) i 4. travnja 1711. (VII. 54). Ranije spomenuta neizravnost u pisanoj komunikaciji, kao i sadržaji koje razmjenjuju, ukazuje na to da je riječ o srdačnom poznanstvu, a možda i prisnom prijateljstvu među dvojicom korespondenata.

Na to upućuje i jedan slučaj nalaz u Zbirci rukopisa i starih knjiga zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižnice – u mapi s originalnim pismima naslovljenima na Vitezovića koja se čuvaju pod signaturnom oznakom R 3953 b nalazi se Wanyeczy-

¹² VII. 27. *Ad Dominum Wanjecium* / *Cum te delectent quaecunq; poemata lectu, / Hic tibi transmitto pauca legenda. Vale. / Viennae 12. Novembris.*

¹³ VII. 27a. *Responsum <E. Wanyeczy>* / *Accepi grato transmissa Poëmata corde, / Quae, dum tempus erit, nostra Thalia leget. / Omnino mihi sunt in carmine gaudia summa: / Non ego sic carnem sicuti carmen amo! / His valeas faveasque mihi; dabo signa vicissim [5] / Votaque, ne noster fiat inanis amor. / Obssequitissimus servus / Elias Wanyeczy.*

¹¹ VII. 14. *Ad Dominum Eliam Wanjecium* / *Quòd te pransurus non possit visere Ritter, / Parce: alii verbum firmiter antè dedit. / Saepè favore tuo fruitur, quem, quando rependet / Nescit: sic ipsum sors inimica premit. / Utere tu fatis melioribus, haec quia Forsquè, [5] / Ut meretrix, juveni prompta favere solent. / Prande cum reliquis ergo jucundus amicis, / Visere post pransum te volo, Amice. Vale. / Viennae 19. Octobris.*

jevo vlastoručno pisano pismo Vitezoviću, koje se sastoji od latinske pjesničke poslanice i jedne anagramske pjesme. Pismo obuhvaća jedan list papira, pri čemu popratna poslanica zauzima samo donju polovicu stranice, a anagramska pjesma čitavu stranicu.¹⁴ Budući da se taj tekst sada objavljuje prvi put, prenosim ga u cijelosti na latinskom jeziku izvornika.

/1r/

*Programma desiderat vitam hoc tenore:
Eques Paulus Ritter vivat!
Anagramma Divinum Oraculum exprimit
sequentibus continentijs:
Vita erit, plausu sequetur!
Exegesis.
Non metuas rigidas, transactô tempore, Parcas,
Haud semper filum funebre nere solent.
Nec sinet ipsa suos Cultores Musa perire;
Contrà perniciem fert amuleta statim.
Ingenii Foetus Te dicent esse Parentem;
Quos pro perpetuo pignore cernet Humus.
Vita erit in Bustis; plausuque, sequetur eandem,
Deficiens nunquam post quoque Funus, Honos!
EX CorDe haeC Metra
properabat, suprafati Domini devin-
ctissimus Mediastinus
E. Wanyeczy*

*paraf

/1v/

*Quòd nequeas nostris ad prandia sistere votis
Hicce pedes; doleo, Ritter amande, satis.
Quod modo differtur, tempus non auferet ullum;
Lautitias sermo mutuus excipiet.
Accipe, quae mitto prognata e nomine Fata:
Et velut est scriptum, vive, faveque diu!*

Pri tumačenju ovoga pisma poči ćemo redosljedom primatelja, odnosno od pjesničke poslanice. Njome Wanyeczy upućuje na anagramsku pjesmu koju šalje te ujedno izriče žaljenje što Vitezović nije mogao prihvatiti poziv na objed:

Koliko žalim što ne možeš prihvatiti poziv na ručak,
Viteže dragi, ja jedva da kadar sam reć!
Još će prilike biti za ovaj odgođen objed,
Obilna gozba će, znaj, pratiti razgovor naš.

¹⁴ Ime potpisnika toga pisma u katalogu je bilo pogrešno navedeno kao "Wangoczy, C." Iz jasno vidljivih tragova savijanja papira na kojemu je ispisano pismo (NSK, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R 3953 b) moguće je sa sigurnošću utvrditi korake u njegovu nastanku. Wanyeczy je najprije list papira ispunio anagramskom pjesmom, a zatim je list presavio tako da je neispisana poledina lista ostala s vanjske strane. Potom je ispisao pjesničku poslanicu naslovljenu na Rittera na poledini lista, na dijelu koji, ako se list razvije, čini njegovu donju polovicu. Daljnim presavijanjem papira ispisani tekst skriven je od primatelja. Ujedno napominjem i da je tekst Wanyeczyjeve poslanice, za razliku od anagramske pjesme, koju karakteriziraju krupan rukopis te jasna i uredna slova, ispisan sa znatno manje mara, te stoga i mjestimično teže čitljiv, a njegov je potpisnik ovdje ostavio nešto širu marginu.

Primi proroštvo koje ti šaljem o imenu tvome:
Kao što piše – sved čio nam budi i zdrav!

Rukopis je bilo moguće datirati u 1710. godinu upravo zahvaljujući kronogramu koji se nalazi na kraju anagramske pjesme (*EX CorDe haeC Metra*), ali kako nema datuma, ne možemo je preciznije smjestiti na kronološku liniju njihova drugovanja. Unatoč tome nedostatku pronalazak Wanyeczyjevog izvornog pisma upućenoga Ritteru pomaže nam da dodatno potkrijepimo zaključke o značajnoj socijalnoj ulozi latinske pjesničke poslanice kao sredstva kultiviranja međusobnih odnosa među obrazovanom elitom, a činjenica da se Wanyeczy potpisao *manu propria*, odnosno da je poslanicu napisao sam, ne služeći se uslugama pisara, govori o pažnji koju je uložio u kultiviranje toga oblika pisane komunikacije. Glavni sadržaj njegovih pisma je anagramska pjesma u elegijskim distisima kojom uzdiže Ritterov pjesnički dar. U njoj iz usklika *Eques Paulus Ritter vivat!* Wanyeczy „razotkriva“ Vitezovićev genij i sudbinu, koji su premetanjem slova izraženi u stihu *Vita erit in Bustis; plausuque, sequetur eandem* uz vizualno isticanje premetnutih slova podcrtavanjem. Takva vrsta poezije temelji se na postupku kojim se izriče značenje skriveno u tekstu razlaganjem i obradom jezičnih elemenata, kojemu je u podlozi ideja o višestrukosti značenja, koja se popularizirala od renesanse, kada raste zanimanje za novoplatonizam i istočnjačke misaone sustave. „Označitelj i označeno međusobno su povezani; nečije ime, primjerice, govori o karakteru osobe i njezinim životnim potencijalima“ (Stepanić, 2016: 333).¹⁵ U prepjevima na hrvatski jezik ovi su dijelovi istaknuti verzalom, a premda nije riječ o doslovnome prijevodu, jasno je da Wanyeczy premetanjem slova Ritteru „prognozira“ vječnu slavu:

Program mu želi dug život ovim riječima:
Živio vitez Pavao Ritter!

Anagram pak Božje proroštvo izriče na sljedeći način:
Živjet ćeš popraćen pljeskom.

Objašnjenje

Kada se približi konac, ne boj se okrutnih Parki,
One ne predu sved posljednju životnu nit.
Muza dozvoliti neće da propadne štovatelj njezin:
Stog će amulet mu dat kojim nadvladat će smrt.
Tvoja će duhovna djeca nazivati ocem te svojim:
Grobni će vidjeti hum zalog da postat će tvoj.
Živjet ćeš nakon smrti, sveudilj popraćen pljeskom,
Neće čak ni smrt tvoju umanjiti čast!

Ove je stihove na brzinu i od srca sastavio
Najodaniji sluga pokoran spomenutog Gospodstva
E. Wanyeczy.

¹⁵ I sam je Vitezović napisao više od tisuću anagrama, od kojih je veći dio tiskan za njegova života, o čemu i o drugim njegovim formalnim eksperimentima v. Stepanić, 2016. O povijesnom i kontekstualnom okviru Vitezovićevih anagrama v. Tvrtković – Luetić, 2016.

Zaključujemo, dakle, da je Vitezović u Beču drugovao s Wanyeczyjem najmanje tijekom druge polovice 1710. te 1711. godine. Riječ *amicus*, koju obojica rabe u pjesničkim poslanicama u tom kontekstu, mogla bi doista biti odraz afekta, a ne tek uljudnosti ili kurtoazije. Taj se odnos nastavlja i tijekom 1712. godine jer je Wanyeczy sastavio posvetnu pjesmu kojom Rittera hvali kao pjesnika tužaljki, a koja je objavljena kao jedna od popratnica tiskanih u sklopu izdanja Ritterova djela *Bossna captiva*, o kojemu će biti nešto riječi u drugome dijelu ovoga rada. Klaić piše da je djelo tiskano za Ritterova boravka u Ugarskoj „u srpnju ili kolovozu“ 1712. godine (Klaić, 1914: 280) pa bi to bio i datum prije kojega je Wanyeczy sastavio pjesmu.

Vratimo li se na poslanički niz koji tematizira blagdansku gozbu, valja istaknuti njegov značaj za razumijevanje i, posljedično, predočavanje konverzacijske kulture ranoga 18. stoljeća, a time i dopisivanja latinskim stihovima dvojice korespondenata. Kratka stihovana latinska poslanica, barem u svjetlu dosadašnjih spoznaja o tomu žanru,¹⁶ na prvi pogled doimlje se neobičnim izborom kada je riječ o dogovaranju zajedničkoga obroka. Međutim, poslanice o kojima je riječ u ovome radu nipošto nisu jedini primjeri iz Vitezovićeve stihovane korespondencije čiji su sadržaj pozivi i odgovori na pozive na ručak, pa je razvidno da jezična barijera (nepoznavanje vernakularnog idioma korespondenta) nije jedini razlog za uporabu latinskoga. Stoga je uvjerljivo pretpostaviti da poziv na ručak izrečen latinskim stihovima može biti kurtoaznim znakom pažnje među korespondentima te ujedno signalom pripadnosti društvenoj mreži – u konkretnom slučaju jezičnoj i kulturnoj zajednici koju povezuju, u najmanju ruku, obrazovanje i prestiž. Latinska pjesnička poslanica komunikacijski je čin kojim se iskazuje i ujedno potvrđuje pripadnost toj zajednici.

2. RITTEROV DNEVNIK ČITANJA, ZABILJEŠKE I POKOJI STIH

Pri bavljenju Vitezovićem teško bi bilo odmaknuti se od činjenice da je bio iznimno plodan autor. Djela je objavljivao od mladosti, na hrvatskom, no još i više na latinskom jeziku, kojega je bio vrsni poznavalac i kreativni znalac. Veći dio života pretežito se uzdržavao pisanjem pa ga se često spominje i kao prvoga hrvatskog profesionalnog pisca. Objavljivao je i u posljednjim godinama života¹⁷, a iz toga razdoblja potječe izvor koji ću predstaviti u ovom odlomku. Riječ je o bilježnici koja se kao *Varia extracta et notitiae* čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga zagrebačke Nacionalne i sveučilišne

knjižnice.¹⁸ Rukopis je onamo stigao iz knjižnice Ljudevita Gaja, a sačinjen je od 112 listova manjih dimenzija ispisanih latinskim kurzivom na papiru. Ta knjižica sačinjena je od nekoliko skupina listova i pojedinačnih listića, koji su naknadno zajedno uvezani, na što upućuju i mrlje na pojedinim skupinama listova, no još i više činjenica da su pojedini snopovi paginirani, a pojedine skupine bilješki se prekidaju. Također, neki listovi znatno su manjih dimenzija. Jasno je, dakle, da je knjižica sastavljena naknadnim uvezivanjem arhivske građe. Nije datirana, no dio zapisa sadržava godine pa ju je moguće sa sigurnošću datirati u razdoblje Ritterova boravka u Beču od 1710. do 1713. godine. Ta nam bilježnica omogućuje djelomičan uvid u Vitezovićev rad za pisačim stolom.

Iako privatnoga karaktera, u bilježnici nema osobnih, dnevnčkih zapisa. U sadržajnome smislu, to je zbirka citata i vlastitih zabilješki, te stoga veći dio *Varia extracta et notitiae* možemo protumačiti i kao Ritterov dnevnik čitanja. Osim vlastoručnih prijepisa dijelova nekoliko tekstova, niz stranica sadržava popisane mudre misli za koje nije naveo izvore.¹⁹ Kako dio bilješki nema oznake odakle potječu, zasad nije jasno iz čijih ih je djela preuzimao. Citati za koje je naveo izvor popisani su u katalogu rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a čine ih odlomci iz različitih panegirika i govora te povijesnih i inih djela, primjerice ulomci iz Plinijeva panegirika Nervi Trajanu, izvadak iz Boetijeve *Ujeha filozofije*, ulomak iz djela povjesničara Ivana Lučića, ulomci iz Henrika Razoviusa, stoika Epikteta i sl., a zanimljivost predstavljaju zabilješke iz djela *Cabala alba et nigra* Kristofera Wagnera. Ti nas zapisi upućuju na metodu kojom se Vitezović služio pri književnom i historiografskom radu – prepisujući ulomke i mudre misli gradio je svoju privatnu citatnu bazu.²⁰

Bilježnica sadržava i osobne zapise, koji su malobrojni, ali instruktivni u pogledu Ritterova načina rada. Prvu skupinu takvih zapisa čine osobni zapisi poput, primjerice, jednostavne zabilješke da je Franjo Ivan Barbeta, dalmatinski dominikanac, izdao *Povijest Dalmacije* oko 1480. godine.²¹ Takav tip zapisa očito je trebao služiti kao pripomoć pri znanstvenome radu. Dio stranica pak sadržava početne faze pisanja nekih tekstova – primjerice, započeto prozno pismo neimenovanomu kardinalu, koje se

¹⁸ *Varia extracta et notitiae*, Zbirka rukopisa i starih knjiga, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R 3463.

¹⁹ Primjerice: *Celso tutior est laus humilis*. [Skromna je slava sigurnija od uzvišene.]; *Beata vita non efficitur divitiis*. [Do blaženog života ne stiže se bogatstvom.] i sl. (R 3463, 44v).

²⁰ O tome kako su u ranome novom vijeku obrazovani prikupljali i raspolagali nagomilanim znanjem detaljno piše Ann Blair u knjizi *Too Much to know. Managing Scholarly information before the Modern Age* (Blair 2010).

²¹ R 3463, 10r.

¹⁶ O tome detaljnije u Moretti – Stepanić, 2019.

¹⁷ Umro je u Beču 20. siječnja 1713. godine.

prekida nakon dvije rečenice pa se čini da je Ritter odustao od daljnega pisanja.²² Kao pripremu za pisanje anagrama možda možemo shvatiti jedan nedovršeni zapis pri vrhu jedne inače neispisane stranice. Jedna stranica pak sadržava kronogram *CVncta In ManV DeI*, iz kojega iščitavamo 1712. godinu.²³ Zapisi koje je Vitezović iskrižao mogli bi upućivati na odbacivanje teksta kojim nije bio zadovoljan, ali i na to da je tekst prepisao na drugi list papira. Sve su zabilješke sastavljene na latinskom jeziku, osim dviju. Prva među njima vrlo je kratak zapis na komadiću papira koji zaprema tek šest redaka, a počinje riječima *Spoznajem grih moj, kajemse, dà tulikokrat sgrisih...*²⁴ Druga zabilješka, koju čini jedan hrvatski dvostruko rimovani dvanaesterac na inače praznoj stranici, predstavlja pravo iznenađenje jer se sadržajem znatno razlikuje od cjelokupnoga Vitezovićevega opusa.

Nebuditi millo predkimgodar sratti:
Teskòj govno zrillo ù pyrknò dyrzatti... (39v)

Distih djelomično sadržava grafijska rješenja koja nalazimo u Vitezovićevu dugo neobjavljenom latinsko-hrvatskom rječniku²⁵ (npr. nadсловke, bilježenje slogotvornoga *r* u riječima *pyrkno* i *dyrzatti*; pisanje udvojenih slova kao znak da je u prethodnom slogu kratki naglasak: *millo*). Ikavizam *zrillo* te prisutnost rotacizma (*predkimgodar*) mogli bi odražavati govor Senja, Ritterova rodnoga grada. Ovaj bi zapis, neočekivano vulgarna sadržaja kakav ne nalazimo drugdje u toga autora, premda vrlo kratak, mogao odavati sarkazam i gorčinu kao reakciju na nama nepoznatu uvredu. Ukoliko je doista riječ o vlastitoj umotvorini, kako pretpostavljam, znak je to da je njegov stihotvorni talent i u kasnim godinama mogao izraziti epigramatsku oštrinu služeći se motivom elementarne ljudske radnje defekacije, i to na hrvatskom jeziku.

Drugu skupinu osobnih zapisa čine zabilješke koje tumačim kao zapise o prodaji vlastitih djela, a njihovo je postojanje neposredan izvor saznanja o jednome od načina njegova privređivanja potkraj života. Bilježnica, naime, sadržava i četiri listića na kojima se nalaze popisi predanih knjiga i nabavljenih kalendara te brojevi podaci o novčanim iznosima za svaki od njih te potom konačan iznos.²⁶ Primjerice, na prvome među njima²⁷ Vitezović je zabilježio da je godine 1711. stanoviti gospodin Dorn od njega primio sedam primjeraka djela *Unga-*

ria pullata, a 1712. godine 25 primjeraka *Ungaria pullata* i 25 primjeraka djela *Austria pullata*, dvanaest primjeraka horoskopske pjesme u prigodi rođenja sina plemenitoga Aleksandra Malaspine, jedan primjerak latinske knjižice *Virtutes coronatae* te sedam primjeraka djela *Bossna captiva*.²⁸ Na istoj stranici piše da je od Dorna primio, odnosno nabavio, jedan kalendar. Za predana djela navodi se cijena primjeraka i ukupna cijena. Zabilješke na preostala tri listića popisuju iste naslove, predane 1712. godine, ali se razlikuje broj primjeraka, a uz Dorna se navode gospoda Hueber i Hardung.²⁹ Ako je doista riječ o prodanim primjercima, te zabilješke pokazuju da su se Ritterova djela prodavala, ali i da je sam vodio brigu o svojem poslovanju.

Zaključno, bilježnica *Varia extracta et notitiae* dokaz je da Vitezović nastavlja graditi vlastiti fond mudrih misli, izreka i citata i u kasnim godinama života, a zabilježene ideje i prodani primjerci njegovih recentnijih objava pomažu da stvorimo cjelovitiju sliku o njegovu radu pred kraj života.

3. ZAVRŠNE NAPOMENE

U ovome članku dodirnula sam se samo nekoliko aspekata Vitezovićeve svakodnevice – u prvom dijelu tematizirajući slobodno, a u drugome radno vrijeme – s ciljem skiciranja prikaza Vitezovića kao privatne osobe za trpezom i za radnim stolom. Izvori kojima sam se služila odabrani su jer predstavljaju svojevrsne dnevničke zapise (shvaćeno u širem smislu). *Epistolae metricae* donose autobiografske zapise upućene korespondentu, ali i *posteritati*, onima koji će doći nakon njega, u vidu latinskih elegijskih distiha. Novootkriveno Wanyeczyjevo pismo upućeno Ritteru (NSK, R 3953 b) olakšava rekonstrukciju odnosa među tom dvojicom korespondenata, kao i dopunu zaključaka o ulozi latinske poslanice u konverzacijskoj kulturi ranoga 18. stoljeća. *Varia extracta et notitiae* prozni su pak zapisi privatnoga karaktera. Korištena građa ima značajan potencijal za rekonstrukciju Vitezovićeve lika, kao i elemenata njegove svakodnevice (primjerice, osobnih aspekata radnog i privatnog života te društvenih i materijalnih aspekata njegove egzistencije).

²² R 3463, 33r.

²³ R 3463, 12r.

²⁴ R 3463, 35v.

²⁵ Pavao Ritter Vitezović, *Lexicon Latino-Illyricum*. Preslik je objavljen 2000. a kritičko izdanje 2009. godine.

²⁶ R 3463, 9r, 11r, 13r i 15r.

²⁷ R 3463, 9r.

²⁸ Osim djela *Bossna captiva*, punim naslovom *Bossna captiva sive regnum et interritus Stephani ultimi Bossnae Regis* (Trnava, 1712), riječ je o danas slabije poznatim Vitezovićevim djelima, koja se čuvaju u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Djelo *Virtutes coronatae* Vitezović je objavio 1712. a preostala dva djela 1711. godine.

²⁹ R 3463, 11r, 13r i 15r.

Blair, Ann. 2010. *Too Much to know. Managing Scholarly information before the Modern Age*. New Heaven: Yale University Press.

Klaić, Vjekoslav. 1914. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713)*. Zagreb: Matica hrvatska.

Moretti, Violeta i Stepanić, Gorana. 2019. „Usud ga nije volio. Latinske pjesničke poslanice Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713)“. U: iste, prir. *Pavao Ritter Vitezović, Epistolae metricae*. Split: Književni krug, str. 9–113.

Novaković, Darko. 2010. „Vitezovićevo ljubavno pjesništvo na latinskom“. U: *Latina et Graeca* 16, str. 39–54.

Stepanić, Gorana. 2016. „Formalni eksperimenti u latinskom pjesništvu Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713)“. U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)*, Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713). Ur. Alojz Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, str. 333–348.

Tvrković, Tamara i Luetić, Andrea. 2016. „Povijesni kontekstualni okvir anagrama: kako u Rittera slavna pjesma goni k novini“. U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)*, Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713). Ur. Alojz Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, str. 317–332.

Vitezović, Pavao Ritter. 2022. *Pjesničke poslanice*. Prevela Zrinka Blažević. Priredila, opremila bilješkama i napisala uvodnu studiju Violeta Moretti. Zagreb: Disput.

Vitezović, Pavao Ritter. 2000. *Lexicon Latino-Illyricum*. Svezak prvi. Ur. Bojan Marotti. Zagreb: ArTresor naklada.

Vitezović, Pavao Ritter. 2009. *Lexicon Latino-Illyricum*. Svezak drugi. Kritički prijepis Zrnka Meštović i Nada Vajs. Priredio i napisao predgovor Bojan Marotti. Zagreb: ArTresor naklada.

Vitezović, Pavao Ritter. 2019. *Epistolae metricae*. Priredile i napisale uvodnu studiju Violeta Moretti i Gorana Stepanić. Split: Književni krug Split.

PAVAO RITTER VITEZOVIĆ'S PRIVATE RECORDS AND VERSE CORRESPONDENCE AS SOURCES OF INSIGHT INTO THE QUOTIDIAN LIFE OF THE AUTHOR IN THE PRE-MODERN HABSBURG EMPIRE

This paper presents the results of research into several aspects of the everyday life of the Croatian polymath Pavao Ritter Vitezović during his stay in Vienna in the period from 1710 to 1712. It contains an introduction, two case studies, and the final remarks, as well as the renditions of several epistles into Croatian language by Zrinka Blažević. The first study is based on the critical edition published in 2019 under the title *Pavao Ritter Vitezović, Epistolae Metricae* (edited by Violeta Moretti and Gorana Stepanić). It thematizes an episode from Vitezović's life exploring a few striking elements that can be inferred from the epistolary conversation between Vitezović and the secretary for correspondence of the Hungarian Court Office Éliás Wanyeczy concerning a joint meal on St Leonard's day. These elements include the question of the menu, and the nature of the relationship between the two correspondents. The letter addressed to Ritter (NSK, R 3953 b) facilitates the reconstruction of Vitezović's relationship with Wanyeczy, and supplements the conclusions about the role of the Latin epistle in conversational culture of the early eighteenth century.

The second study presents several insights into Vitezović's work habits based on the exploration of the author's personal notes contained within the booklet bearing the title *Varia extracta et notitiae* (archived in the National and University Library in Zagreb, Croatia, as manuscript R 3463). It shows that Vitezović, who is well known today as an extremely productive author, continues to build his own fund of proverbs, sayings and quotes in his mature years. Of special interest are two Croatian verses with atypical content compared to the rest of Vitezović's oeuvre, as well as his personal notes on sold copies of his recent editions. Although the selected sources are not diaries in the strict sense – considering the fact that *epistolae metricae* are verse epistles addressed to both the various correspondents from Vitezović's time and to posterity, while *Varia extracta et notitiae* are prose records of a private character – yet they offer insight into Vitezović's everyday life and, as such, need to be further explored if we wish to provide a basis for presenting Vitezović's private life in greater detail.

Key words: Latin verse epistles, conversational culture, early 18th century, quotation notebook, everyday life, Pavao Ritter Vitezović